

BUGOVITS Valéria

Anna Karenina alakja és a Biblia nőszménye az istenkereső Tolsztoj munkásságában

Absztrakt

Vizsgálati szempontom a tradicionális női sors és a tolsztoji erkölcs (találkozása) az *Anna Kareninában*. A házasság és a bűn problémája, a házastársi hűség; hűség-hűtlenség problémaköre is kifejtésre kerül. A „nőkérdés” dimenzióit Hugh Mclean értekezése (2005) alapján közelítettem meg. A női szerepek és sorsok sokszínűségének középpontba állításával, a lélektani regény ismérveinek felfedezésével igyekeztem új aspektust bevonni a tolsztoji mű értelmezésébe.

A hit és a hivatalos vallás ellentmondásai között vergődő Tolsztoj útkeresését és a bibliai tanításokhoz kapcsolódó nézeteit, valamint a regény mottóját elemezve arra a kérdésre kerestem választ, hogy a *Biblia* nőképe és Anna Karenina alakja hogyan fonódik egymásba az istenkereső Tolsztoj munkásságában. Az *Ószövetség* és az *Újszövetség* válaszainak feltárásával arra a következtetésre jutottam, hogy Tolsztoj nem ítéli el a házasságtörő Annát, csupán megítéli tettét. Az ítéletet az Úristenre bízta.

Kulcsszavak: tradicionális női sors, tolsztoji erkölcs, bűn, büntetés, a mottó, Biblia, házastársi hűség.

Anna Karenina's Character and the Feminine Ideal of the Bible in God-Seeking Tolstoy's Oeuvre

Abstract

The goal of this writing is to carry on research work in the novel titled *Anna Karenina* in connection with the canonical women's fate, its intersection with Tolstoy's morality in Anna's life. Other questions are also investigated: fault, confession of fault, remission of fault or punishment for it. The paper also focuses our attention on the *Bible* to show us the order of the Old Testament on marital fidelity, the answer of the New Testament to the same thing, and Tolstoy's solution. The meaning of the epigraph, the theme of the form of the novel, the continuation of the Russian and world literature canon is also in the centre of the analysis. The conclusion is: Tolstoy does not disapprove of Anna's fault, only judges her attitude.

Keywords: canonical women's fate, Tolstoy's morality, fault, punishment, the epigraph, the *Bible*, marital fidelity.

„⟨...⟩ Tolsztoj még senki által nem ismert tapasztalatokra tett szert a lelki életről.”¹

Az 1878-ban napvilágot látott művet Thomas Mann a világirodalom legnagyobb társadalmi regényének nevezi, írását maga Tolsztoj „az első valódi regény”-eként definiálja. Anna karakterére ugyan mint az orosz és a világirodalmi kánon folytatására is tekintünk, most azonban látóterünkbe a regényben megjelenő bűn – bűntudat – büntetés – bűnhődés kérdésköre kerül olyan szemszögből, hogy a címszereplő életében, tragikus halálában milyen szerepe van. Érdeemesnek tartom továbbá a bibliai nőkép tanulmányozását olyan megfontolásból, hogy az író a szóban forgó regény megalkotásának korszakában tüzetes Biblia-tanulmányozás kötötte le, így összefüggést keresek a Bibliában kirajzolódó nőkép és nőszerep-értelmezés, a bűn, az erkölcsiség és a címadó Anna tragédiája között. Vizsgálom továbbá a mű mottóját, kiterjesztve a keresést a szerzőnek az adott évtizedben alkalmazott egyéb bibliai eredetű és ihletésű mottóira. Párhuzamosan utalok jeles irodalmárok megelőző és széles körben elfogadott mottóértelmezéseire. Az *Anna Karenináról* szóló kiemelkedő elemzéseket olyan szempontból is fontosnak tartom számba venni, hogy fölmerül-e bennük Anna sorsának összevetése a bibliai nőképpel; ha igen, milyen megközelítésben.

Műfaji kérdéseket is érintve azt keresem, hogy az *Anna Karenina* miben egyezik a korabeli nyugat-európai regénnyel és miben különbözik attól.

1. A BŰNTUDAT KÉRDÉSE

A bűntudat és annak hiánya különböző formákban nyilvánul meg a műben. Sztjiva – Anna Karenina fivére – miután megcsalta feleségét, csupán kellemetlenséget érez, nem igazi bűntudatot. Magatartása infantil. Anna hétköznapi józansággal akar békíteni a házasság között. Könnyelmű fivérével ellentétben ő valódi bűntudatot érez a Vronszkijjal a fent vázolt helyzethez képest némi időbeli aszinkronban kialakuló kapcsolatában, különösen pedig a szeretett férfival visszatérve Pétervárra. Olyan bűntudatot, amely az egész regény fősodrához tartozik.

2. A MOTTÓ ÉS ÉRTELMEZÉSEI

Az *Anna Kareninának* – Tolsztoj sok más művétől eltérően – van mottója, ez a mottó szorosan kapcsolódik a bűn – bűntudat – büntetés – bűnhődés problematikához; így szól: »Мне отпущение и аз воздам«, illetve a Németh László fordította magyar nyelvű verzióban: „*Enyém a bosszúállás, és én megfizetek.*” Csupán egy kurta mondat. Eredetije Pál apostol Rómabeliekhez írt levelében olvasható (Róm.12:19), mely visszautalás a 3 Móz. 19:18 versére: „Bosszúálló ne légy ⟨...⟩.” Borisz Ejhenbaum kutatásai alapján tudjuk, „hogy a bibliai idézet Schopenhauer *A világ mint akarat és eszme* című műve közvetítésével került Tolsztojhoz: a német filozófus –

¹ (Ginzburg, 1982: 313.)

mint ahogy Tolsztoj is – elveti a megtorlás, a bosszúállás gondolatát, mind egyéni, mind társadalmi vonatkozásban.”²

A mottóban megfogalmazott tartalom már a regény keletkezése utáni időkben, kritikuskokban, irodalomtörténészekben, író kortársakban (pl. Dosztojevskijben) is sok kérdést vetett föl.

Borisz Ejhenbaumnak Tolsztoj munkásságával foglalkozó művei közül az 1974-ben megjelent könyve külön fejezetet szentel e témakörnek.³ A szerző itt ismerteti és értékeli a kortársak (Dosztojevskij, Aldanov, Gromeka, Ruszanov, Vereszajev, sőt, Tolsztoj veje, Szuhotyin) értelmezéseit. Elénk tárja Tolsztojnak a fölvetésekre, találgatásokra adott válaszát is, szándékát az általa választott bibliai kinyilatkoztatással kapcsolatban:

„⟨...⟩ ezt a jelmondatot/mottót egyszerűen választottam ki, ⟨...⟩ hogy kifejezzem azt a gondolatot, hogy az a rossz, amit az ember elkövet, mindazzal a keserű következménnyel jár, amely nem az emberektől, hanem Istentől ered, és amit Anna Karenina is megtapasztalt önmagán. Igen, emlékszem, hogy pontosan ez az, amit ki akartam fejezni.”⁴

A fentebb bemutatott kortársi megnyilatkozásokban közös, hogy szinte mindegyikben fölmerül a kérdés, vajon az egész műre vagy csak Anna sorsára vonatkoztatta-e Tolsztoj az idézett ószövegségi szakaszt. A Tolsztoj-kutató Ejhenbaum végkövetkeztetése: „⟨...⟩ a mottó Anna és Vronszkij sorsára vonatkozik.”⁵

A másik jeles irodalomtörténész, Tolsztoj-kutató, V. Sklovskij Moszkvában 1963-ban megjelent monográfiájában szintén egész fejezetet szentel az *Anna Kareninának*, de a mottóval csupán érintőlegesen foglalkozik alig féloldalmi terjedelemben. Anna és a bibliai nőrsors összevetésének kérdése – miként Ejhenbaumnál – nála sem merül föl. Későbbi kutatók, köztük magyarok is próbálták megfejteni az Ejhenbaum által »загадочный« -nek, titokzatosnak nevezett mottót. A tanulmányozott szerzők közül többen nem mélyednek bele a mottó értelmezésének részleteibe, így sem az amerikai Barbara H. Monter, sem a szovjet Ligyija Ginzburg nem foglalkozik vele. A kortárs magyar kutatók közül Téren Gyöngyi a regény és általában a Tolsztoj-művek motívumrendszerének alapos vizsgálata során szintén nem tér ki a fent említett szempontra.

Király Gyula viszont az eddigi mottóértelmezésekhez képest új szempontból is vizsgálja tanulmányában a kérdést:

„Tolsztoj Pál apostol leveleiből választott mottója sok tekintetben eligazító a regény művészi struktúráját és epikai koncepcióját illetően. A »mondotta az Úr...« szavak el-

² (Dukkon, 1996: 72–87.)

³ (Эйхенбаум, 1974.) lásd: *Лев Толстой. Семидесятые годы* fejezetet.

⁴ »⟨...⟩ Я выбрал этот эпиграф просто, ⟨...⟩ чтобы выразить ту мысль, что то дурное, что совершает человек, имеет своим последствием все то горькое, что идет не от людей, а от бога и что испытала на себе и Анна Каренина. Да, я помню, что именно это я хотел выразить. « (Эйхенбаум, 1974: 167.) [Az idézetet saját fordításban közlöm – B. V.]

⁵ »⟨...⟩ эпиграф относится к судьбе Анны и Вронского. « (Эйхенбаум, 1974: 173.) [Az idézetet saját fordításban közlöm – B. V.]

hagyása sokatmondóan módosítja a bibliai jelentést. Hiszen a tekintélyelvre való hivatkozás elhagyása nem más, mint az ember ama társadalmi előjogának a megkérdőjelezése, hogy embertársát elítélje. S az idézett levél Tolsztoj számára jól példázta, hogy e probléma korántsem új keletű: a társadalom saját bűne áldozatait farizeusként még szégyenfa alá is állítaná, saját felelősségét mentendő. Így Tolsztoj mindenképpen az objektív létmozgás, a társadalmi berendezkedés terhére írja az emberi cselekvés félresiklását, az akaratok szembekerülését.”⁶

Mások is behatóan vizsgálták már a mottó jelentését, szándékát a fent említetteken kívül.⁷ E következtetések részletes tárgyalásától eltekintek, kiemelem azonban Ibrányi Ferenc azon véleményét, amelyet az isteni megtorlás kérdésköréről megfogalmazott:

„Az 'Enyém a bosszúállás, én majd megfizetek', a szövegösszefüggés alapján (<...>) nem azt jelenti, hogy a megtorlás jogát Isten egyedül magának tartotta fenn, hanem hogy Isten a saját megtorlását nem bízta másra. Az ember szeretné sürgetni az Istent, bűnhődjenek már az Isten ellenségei. Ez a sürgetés gyöngeség jele. Isten nem fél attól, hogy meghal ellensége és elkerüli a bosszúállás kardját. 'Mikor ideje leszen, tántorogni kezd az ő lábuk.' Mózes IV. könyvének idézett helye már csak azért sem jelentheti, hogy a büntetés kizárólagos isteni jog, mert Mózes a bíraskodásra vonatkozó törvényekben a bűn és a büntetés szigorú egyenlőségét rendelte el (jus talionis), amelyet pregnánsan fejez ki az ószövetségi mondás: szemet szemért, fogat fogért.”⁸

Dukkon Ágnes olvasatában:

„A XIX–XX. század irodalmi publicisztikájában »költő és próféta« megnevezéssel⁹ jellemzett Tolsztoj kései korszakában központi helyet foglal el az igazságkeresés. Az élet paradoxonjai iránti felfokozott érzékenysége, az értelem és az erkölcsi követelmények összhangjának megteremtése már a korai írásaiban is megjelenik, de még nem abban a kiélezett formában, amely az 1880-as évek után jellemzi.”¹⁰

Az *Anna Kareninát* megelőző tolsztoji nagyregényben, a *Háború és béke*ben a szerző még nem alkalmaz mottót műve elején. Korábban a *Családi boldogság*ban sem, amely Karancsy László szerint lélektani oldalról készíti elő a '70-es években keletkezett *Anna Kareninát*. Mégis, később, a *Kreutzer szonáta*, *Az ördög*, a *Feltámadás* című műveiben, illetve bizonyos kispikái írásaiban, találkozunk mottóként használt, időnként immár hosszú bibliai idézetekkel – főleg

⁶ (Király, 2006: 577–578.)

⁷ Henry Troyat szerint a mottó „azt a gondolatot hangsúlyozza, hogy Anna bukása valami felsőbb, isteni, megfellebbezhetetlen elrendelés következménye”. (Troyat, 1967: 445.) Hajnádý Zoltán is alaposan körüljárja e kérdéskört. Úgy véli, a regény mottója arra utal, hogy Tolsztoj „rejtett polémiát folytat” Dumas-val. Tolsztoj „Be akarta bizonyítani: a 'bűnös' asszonyt nem kell megölni, mert úgyis megbűnhődik vétkéért, miként Anna is a sínek között pusztul el”. (Hajnádý, 1987: 145.)

⁸ (Ibrányi, 2011.)

⁹ 1978-ban ezzel a címmel jelent meg a magyar jubileumi Tolsztoj-kötet Osztovits Ágnes szerkesztésében, mely a magyar sajtó Tolsztojról szóló cikkeiből ad bőséges válogatást. Lásd Bibliográfiát. Az orosz Ezüstkor írói, kritikusai közül is többen alkalmazták Tolsztojra a „próféta”, „prófétikus művész” megnevezést, egyebek közt Dmitrij Merezkovszij.

¹⁰ (Dukkon, 2016.)

az 1880-as évekből. Érdeemesnek tartom szemügyre venni e mottókat, kideríteni, hogy mi indítja Tolsztojt a bibliai ráhangolásra. Mindenképpen nyomatékositást, a figyelem terelését vélheti az olvasó a megoldás láttán. Néhány példát megfigyelve bepillantunk a szerző etikai értékrendjének titkaiba.

Az *Addig oltsd a tüzet, míg nem késő*, 1885-ben készült elbeszélése mottója is bibliai részlet, a szent könyv szavai ismét a vétkezés-vétek-megbocsátás gondolatívét járják be (Mt 18:21–38). Körülbelül 16 mondat az idézet. Azért lehet bizonytalan a számolás, mert a kettőspontok utáni mellékmondatokat a magyar szöveg nagy kezdőbetűvel írja, így külön mondatnak számítva majdnem a duplája lenne a mondatok száma. Nem a pontos szám fontos azonban esetünkben, hanem csupán annak érzékeltetése, hogy viszonylag nagy terjedelmű a mottóként használt idézet-példabeszéd.

A *gyertya* című elbeszélése is ebben az évben, 1885-ben keletkezett. Mottója két mondat, a második: „⟨...⟩ ne álljatok ellene a gonosznak...” (Mt 5:38–39). Az 1885-ben íródott *Két öreg*, amely egy XII. századig visszavezethető példázaton alapul, öt többszörösen összetett mondatban idézi János evangéliumának sorait (Jn 4:19–23). A *keresztfiú* című, témájában az apokrif iratokból ismert történetet feldolgozó elbeszélését a következő évben, 1886-ban írta. Mottója két bibliai helyről vett idézet. Három mondat összesen (Mt 5:38–39); és Pál levele a Rómabeliekhez (Róm 12:19). Érdekessége, hogy e második idézet ugyanaz az egyetlen mondat, mint az *Anna Karenina* (1878 – végleges változat) mottója: „Enyém a bosszúállás, én megfizetek.” Látjuk, hogy nyolc évvel az *Anna Karenina* megjelenése után is még intenzíven foglalkoztatja a nagy író a bűn és büntetés-bűnhődés kérdése. A Máté evangélistától ugyanitt idézett két mondat is ezt az erkölcsi parancsot erősíti: „ne álljatok ellene a gonosznak.”¹¹

A *Járvatok fényben, amíg van fény* címmel hosszas javítgatás-csiszogatás során megírt elbeszélése valószínűleg 1887-ben lett kész. Hosszú, kilenc összetett mondatból álló mottója szintén Mátétól származik: példabeszéd a szőlőmunkásokról (Mt 21:33–41).

A fent említett elbeszélések az 1880-as években kerültek ki az író tollából. Érthető a bibliai idézetek – példázatok gyakori, intenzív alkalmazása e korszak írásaiban, hiszen ebben az évtizedben a feltételezések szerint a már korábban, 1877-ben, az *Anna Karenina* megjelenése körüli időben kezdődött lelki válságában a hit és hittudomány felé fordul, az evangéliumokat tanulmányozza.¹² Így tehát az általa választott evangéliumi idézetek korrelálnak az ő kételyeivel, kereséseivel, s azokra válaszul, útmutatásul szolgálnak.

„Az élet értelmének keresése, a halál problémája nem hagyta el többé. A '70-es évek vége felé egyre jobban kínozták a családon, irodalmon, mindenén túlmenő kérdések: miért élünk? hogyan kell az életet leélni? ⟨...⟩ Tanulmányozni kezdte a hit különböző formáit, a talmudot, az iszlámot, a buddhizmust, a kereszténységet. Különösen az utóbbi kettő kötötte le. Kolostori atyákat látogatott, de a legmagasabb egyházi vezetőkkel is beszélgetett, zárandoklaton vett részt, végigjárta a leghíresebb orosz búcsújáró helyeket” – ahogy Szabó Miklós monográfiájában is olvashatunk a Tolsztoj-életrajz ismert fejezetéről, a lelki-szellemi útkeresés állomásairól.¹³

¹¹ Lev Tolsztoj művei 2. (Tolsztoj, 1965, 2: 426.)

¹² Hajnád Zoltán bővebben foglalkozik a kérdéssel (Hajnád, 1987: 300–303).

¹³ (Szabó 2003: 325–326.)

1882-ben fejezi be a *Gyónást; A dogmatikus hittudomány vizsgálata* című írásán dolgozik. 1881-re tehető „lelki születésének” kezdete. Ugyanebben az évben készül el *Az Evangélium rövid foglalata* című munkája, amelyet *Tolsztoj Evangéliuma* elnevezéssel is szokás emlegetni. 1883–1884-ben *Mi az én hitem?* címmel ír traktástust. *Isten országa bennünk van* elnevezéssel vallásbölcseleti értekezését 1893-ban fejezi be. Tovább foglalkozik e témakörrel, és 1894–1895-ben készíti el a *Vallás és erkölcs* címet viselő írását.¹⁴

3. ANNA SZINTETIZÁLÓ SZEREPE, AZ IRODALMI KÁNON FOLYTATÓDÁSA

A mottót olvasva és értelmezve már a kezdet kezdetén érezzük, hogy Annának, a hősnőnek sorsa tragikus lesz, belepusztul élete küzdelmeibe. Ezt rögtön a regény elején sugallja a szerző. E hatást vélhetjük a mottó egyik fontos, a szerző által tudatosan kódolt feladatának. A hősnőnek szintetizáló szerepe is van, hiszen a címadó Anna Karenina figurájában összegződnek az orosz irodalom kanonikus nőalakjainak, különösen a puskin Tatjánának, a tolsztoji Natasa Rosztovának jellemző jegyei; az orosz irodalmi nőalak lehetséges fejlődési perspektívája Karenina karakterében kulminál.

Anna alakjában Tolsztoj több kapcsolódási pontot hoz létre a klasszikus orosz irodalommal, nagyon szorosan Puskinnal. Maga a szerző is említi a puskin ihletést a regény koncepciójával kapcsolatban. A másik kapcsolódási pont a regény témája lehet, amely az anyegini szűzsé folytatásának tekinthető, „Az *Anna Karenina* cselekménye ott indul, ahol a »Jevgenyij Anyegin«-é befejeződik”. Továbbá a mű egyéb vonatkozásokban is a puskin hagyományok folytatója: „az intim családi szféra nála is társadalmi problémává szélesül. Az ő hősnője is elvakult a szeretett férfiből vetett bizalmát illetően.”¹⁵

Kapocs még a nagy elődhöz Anna külső megjelenése, amely Puskin lányának ihletése. Tolsztoj sógornője szerint: „M. A. Hartung nem jellemével, nem életével, hanem külső megjelenésével szolgált Anna Karenina prototípusául. Tolsztoj maga is elismerte ezt.”¹⁶

Bár a regény, amelyet egyértelműen a „tolsztoji pszichologizmus csúcspontjának szokás tekinteni (...)”¹⁷ címében a női főhős nevét hordozza, korántsem csupán Anna lényét, az ő családi-társadalmi kapcsolatait teszi meg vizsgálódása tárgyává. Egy másik, éppoly jelentős szála is van a műnek: a Levin-vonulat. Olyannyira fontosnak tartja e másik szálát a szerző, hogy a kezdeti verziók egyikének a „Két házaspár”, illetve a „Két házasság” címet adta. A végleges címadásban ismét asszociálhatunk Puskin művének címére, annak megválasztására, illetve szerkezetére. Az *Anyegin*ről van szó. Mindkét mű az egyik főszereplő nevét kapta címéül. Puskin a férfi főszereplő nevét választotta, *Jevgenyij Anyegin* formában, Tolsztoj művének címét a női főszereplő neve adja, szintén a keresztnév és családi név konstrukcióban. Mindkét címadásról megállapítható, hogy a címadó szereplő ellentétpárjaként van egy másik meghatározó karakter, aki méltó volt vagy lehetett volna a címadó szerepre. Anyegin esetében Tatjana, Anna Karenina vonatkozásában Levin. A szerzők maguk is érezhették ezt, így

¹⁴ (Hajnády, 1987: 300–303.)

¹⁵ (Hajnády, 2006: 8.)

¹⁶ (Hajnády, 1987: 142.)

¹⁷ (Karacsony, 1990: 32.)

mutatja a különböző stádiumban elkészült verziók vizsgálata. Az *Anna Karenina* tanulmányozásakor azonban kiderül, hogy Anna „úgy kimagaslik a többi szereplő közül, hogy az író kénytelen volt róla elnevezni a könyvet”.¹⁸

4. BIBLIAI PÁRHUZAMOK

A kánon – orosz és világirodalmi – más vonatkozásban is él, folytatódik – egészen akár Ovidiustól Bürgeren, Zsukovszkijon, Puskinon át Tolsztojig, de érdekes összefüggéseket fedezhetünk fel, ha visszamegyünk a *Bibliáig*.

A házasság és a bűn problémája Tolsztoj életművében állandóan jelen van, nagy terjedelmet szentel neki írásaiban. Nem előzmények nélkül való azonban e kérdés vizsgálata a világirodalomban, már a Biblia is behatóan foglalkozik elsősorban erkölcsi vonatkozásban, tanító célzattal a bűn ilyen vonatkozásával, konkrétan a házasságtöréssel. Az *Ószövetség*, sőt a *Tízparancsolat* hatodik és kilencedik parancsolata (VI. Ne paráználkodj!, vagyis „Az új élet nemzése éppúgy tiszteletet és védelmet kíván, mint az ember teste, s a szerelemben a másik felé megnyíló legbensőbb rejtett valósága.” IX. Felebarátod házastársát ne kívánd!¹⁹) is impliciten tiltja a házasságtörést. Szövegszerűen nem jelenik ugyan meg, de jelentéstartalmát tekintve az idézett két parancsolat mindkét nemre egyaránt vonatkozik. Ennek ellenére az ószövetségi olvasmányokban, szövegrészekben e bűn következményét, a büntetést csak a nőkre, asszonyokra szabja ki a korabeli társadalom ítélkezése. Ismerjük Zsuzsanna történetét a *Bibliából*. Ő az az ótestamentumi nőalak, akit hamis vád alapján házasságtöréssel gyanúsítottak meg és a mózesi törvények szerint halálra ítélték.²⁰

Egy másik példa lehet kontrasztként az Ótestamentumból Dávid bűne. Ő királyként csalárd módon elcsábította katonájának, Uriásnak a feleségét, Betsabét. Tudta, hogy vétett Isten parancsa ellen. S hogy bűne ki ne derüljön (legalább az emberek előtt), vagy remélve, hogy a világ majd most is elsiklik a bűne (a férfi bűne!) fölött, a férjet veszélyes csatába küldve megölette. Az Isten büntetése azonban nem maradt el: a Betsabéval folytatott házasságtörő kapcsolatban fogant gyermeke meghalt (1Sám 11,12,1–25). Ellentétben azonban a Zsuzsanna fentebb említett történetében szereplő vádlókkal, Dávid király eljutott a bűnbánatig. Ez a bűnbánat szólal meg a Károli Biblia 51. zsoltárában.

Sem Zsuzsanna esetében, sem egyéb házasságtörést említő szövegekben nem olvassunk arról, hogy a vélt vagy valós társ, a csábító férfi valamely büntetésben részesült volna (nem téveszthet meg bennünket a Zsuzsannát vádló két férfi bűnhődése, őket ugyanis házugság miatt és nem a parázna szándékuk következményeként ítélik el!). A törvényen túl a társadalmi megítélés is különböző a két nem képviselőivel szemben, elítélés, megvetés és akár megkövezés is csupán a nőt sújtja. Annak ellenére, hogy az *Újtestamentumban* Jézus tényleges **új szövetséget** ajánl az embernek, ezzel együtt az őszintén megbánt bűnök bocsánatát, a társadalomra nem származik át ez a szemlélet. Még Tolsztoj korában is csupán a nő bűnének tartják a házasságtörést, a társadalom, az egyén is csak a nőt veti meg és közösíti

¹⁸ (Troyat, 1967: 443.)

¹⁹ Isten tízparancsolata – www.katolikus.hu

²⁰ A mózesi törvény (Lev 20,10) halálbüntetéssel sújtotta a házasságtörést.

ki. Az *Újszövetség*ben viszont olvassuk Bűnbánó Magdolna történetét, ahol a krisztusi megbocsátás tanúi vagyunk (Jn 8:8–11).

Egy másik bűnös nő, a külön névvel nem azonosított házasságtörő asszony történetét is elénk tárja az *Újtestamentum*.²¹ János apostoltól tudjuk, hogy az emberek számára „ajánlott” új szövetség értelmében Jézus ebben az esetben is a megbocsátást képviseli. Döntése: „Menj, de többé ne vétkezzél!”²² Témám alaposabb megvilágításához és kifejtéséhez utalok az *Újszövetségi Szentírásból (János evangéliumából)* Jézus és a samariai asszony történetére is (Jn 4:1–41). Itt ugyan nem konkrét hűtlenségről, paráznaságról szerzünk információt, és Jézust nem kéri föl senki erkölcsbírának, de a jelenetből kiviláglik, hogy Jézus kivételes = isteni adottságai, valamint hatalma révén látja az asszony korábbi életének eseményeit, bukásokat és botlásokat, tudja az asszony jelenét – tehát áttételesen itt is megbocsátást gyakorol. A mi esetünkben azonban ennél is lényegesebb: zsidóként samariaival, zsidó férfiként asszonnyal, őt egyenrangú beszédpartnernek tekintve beszélget. A felszínen köznapi társalgásnak látszó jelenetben, amikor isteni csoda felvillanásának is tanúi vagyunk (a nő életének, múltjának ismerete), az Istenfiú tanít, a tőle szokásos, párhuzamos példázattal. Víz: földi, ami után újra szomjasak leszünk, szemben az élet általa, tanításai révén felkínált égi vize, az igazság, a megváltás, ami után többé nem szomjazunk meg. A történet egyik jelentésrétege arra is rávilágít, hogy Jézus nem személyválogató. A *Bibliát* olvasó, a maga rendhagyó evangéliumát megalkotó Tolsztoj egész írói–moralista lényé sem személyválogató: „⟨...⟩ mit tesz Tolsztoj? Neki nincsenek kedvencei, ellenségei, hősei és mellékalakjai. Még a bűnös Karenina Annát sem ítéli el. A tiszta epikus, a világszemlélő áll előttünk ⟨...⟩”²³

Női karaktereit (fő- és mellékalakokat is) a szerző kivezeti a labirintusból.²⁴ Anna kivétel. Szereti, neki mégis el kell buknia. Őt a vonat alá „löki”. Ugyan Tolsztoj el nem ítéli a házasságtörő Annát – előrevetíti ezt a mottóban²⁵ –, de különbséget tesz ítélet és megítélés között:

„⟨...⟩ a szerző ⟨...⟩ megkülönbözteti az ítékezés és a megítélés gesztusát: az előző általában rosszindulatú, nem ismer részvétet a bűnös, esendő ember iránt és nem számol saját gyarlóságával ⟨...⟩ a megítélés azonban felelős állásfoglalást, tudatos választást jelent ⟨...⟩. Az etikus Tolsztoj nem ítélik Anna fölött, de megítéli és megbocsát neki ⟨...⟩.”²⁶

Figyelemreméltó a regény etikai vonatkozásában az is, hogy a Dukkon Ágnes által teoretikusan megvilágított szemantikai különbség szövegszerűen is megjelenik a regényben, mégpedig akkor, amikor Anna Dollyhoz megy „békíteni”, s próbálja kipuhatolni, hogy sógoranjának maradt-e még szeretete a hűtlen férje iránt:

²¹ A bibliaszakértők vizsgálják azt a kérdést, hogy a névtelen házasságtörő asszony személye azonos-e Bűnbánó Magdolnával. Megoszlanak a vélemények.

²² kereszteny.hu/biblia/showchapter.php?reftrans=1&abook=Jn&numch=8 2012.

²³ (Kosztolányi, 2014.)

²⁴ A „labirintus” terminust Hajnád Zoltántól vettem, aki tanulmányában részletesen tárgyalja a *Háború és béke* hőseinek az élet útvesztőiben való bolyongását, létküzdelmét. (Hajnád, 2011: 172–199.)

²⁵ Dukkon Ágnes alapos ismertetését adja a mottó megválasztásának, eredetének; Hajnád Zoltán több művében szintén szerteágazóan értelmezi a mottót, kimutatja a forrását, Tolsztoj tudatosan megfogalmazott okfejtését is idézi.

²⁶ (Dukkon, 1996: 75, 81.)

„Dolly, lelkecském, én megértem teljesen a szenvedésedet; csak egyet nem tudok, nem tudom... nem tudom... van-e még a szívedben szeretet iránta. Csak te tudod, van-e annyi, hogy megbocsáthass neki. Ha van, bocsáss meg!” – kérleli.²⁷

A megbocsátás szükségességét, erkölcsi elvárását hangsúlyozza Anna. Nem ítélkezik sem bátyja, a könnyelmű Sztiva, sem a megbocsátásig még el nem jutott sógornő, Dolly felett. Egyértelműen hibásnak, bűnösnek érzi, értékeli fivére házasságtörését, hűtlenségét, de nem elítéli, csupán megítéli a cselekedetet, a helyzetet, a magatartást és magát a férfit. Nem csupán kommunikációs megoldás ez, Anna – a síró Dolly kérésére – komolyan megpróbál belehelyezkedni a megcsalt fél szerepébe, lelkivilágába, kusza, sértett érzéseibe, s válasza ugyanitt:

„Nem tudom, nem tudok ítélni. De tudok – mondta Anna eltűnődve, s megérezvén Dolly hangulatát, rövid mérlegelés után hozzátette. – De tudok, tudok, tudok. Igen, én megbocsátanék. Nem volnék többé a régi, de megbocsátanék, s úgy bocsátanék meg, mintha semmi, egyáltalán semmi nem történt volna.”

A megbocsátás erkölcsi igénye mindvégig erősen él Annában. Asszociálhatunk arra a jelenetre, amikor betegágyánál kibékíti az általa megcsalt férjét és választott szerelmét. Férjétől megbocsátást kér mindkettejük számára. Az *Újtestamentum* Jézus nyomán a megbocsátást tartja követendőnek. Tolsztoj maga is erre utal részben műve mottójával, részben a regénybeli megoldásokkal. A fentiekben említett irodalomelméleti művekben nem találkoztam a nőkérdés bibliai vonatkozásainak figyelembevételével.

5. A (HÁZASTÁRSI) HŰSÉG – HŰTLENSÉG, BŰNHŐDÉS KÉRDÉSE A MŰBEN

A szerelem és a házasság tolsztoji – bibliai – irodalmi problémájának tárgyalása kapcsán nem lenne helyes figyelmen kívül hagynom azt a tényt, hogy a férfi-nő kapcsolat, a házasság, hozzá kapcsolódóan a házastársi hűség problémakörének értelmezése a 19. században Európa-szerte – Oroszországban is – aktuálissá, sőt sürgetően megoldandó társadalmi problémává vált. Hugh McLean értekezése (2005) megvilágítja e társadalmi helyzetet. Ha pedig az iskolázott, szűk társadalmi rétegnek az értekezésben részletezett erkölcsi követelményét mérvadónak tekintjük, akkor Anna lépése nem értékelhető hűtlenségnek, hanem önérdekei jogos érvényesítésének.

Hűség – hűtlenség kérdésére nem csupán genderkutatók, harcos feministák próbáltak megnyugtatóan választ adni. Denis de Rougemont francia tudós 1938-ban első kiadásban megjelent, később átdolgozott kultúrtörténeti munkájában foglalkozik a szenvedély, a szerelem, a házasság, a hűség, azon belül a házastársi hűség problémakörével. Meglátása szerint

²⁷ (Tolsztoj 2012 MEK1: 50/ első rész 19. fejezet.)

„Ha a hűség fogadalmából gondot csinálunk, meghamisítjuk a házasság etikáját, (...) Nem az elkötelezettség okoz gondot, hanem a következmények, amelyekkel jár. (...) a hűségnek nincsenek okai – vagy nem hűség (...)”²⁸

Tolsztoj a hűséget nem kéri számon bukott hősnőjétől. Nem fejtegeti a hűség kérdését, ahogyan azt Denis de Rougemont megvilágítja. Tolsztoj nem ítéli el Annát, csupán megítéli cselekedetét. Az ítéletet az Úrra bízta. Regényében azonban nem szabadulhat a konvencióktól, karaktereiben, sorsukban, bűnhődésükben és a bűnhődésük elkerülésében kora társadalmát mutatja meg, azt a közeget, amely ellentmondásosan, a férfi házasságtörése (Sztjiva), törvénytelen kapcsolata (Vronszkij viszonya a férjes asszony Annával) fölött szemet hunyva nem képes következetes állásfoglalásra. Vronszkij szabadon mozoghat a társaságban, ha enyhén össze is súgnak a háta mögött, az ominózus opera-előadásra elmehet, ott teljes joggal része lehet a társaságnak, Anna megjelenése ugyanott azonban nemkívánatos. Ebben a relációban tehát Tolsztoj nem tudta érvényesíteni a krisztusi megbocsátás, a mindkét nem számára azonos feltételekkel, egyformán megbocsátás kívánalmát, hiszen kora orosz társadalmában még nem érett meg erre a lehetőség. A fent vázolt erkölcsi kívánalom társadalmi érvényesítésével a realista Tolsztoj utópista művet írt volna (gondolhatunk Csernisevszkij *Mit tegyünk?* című regényére, amelyben az író kísérletet tesz az érzelmi problémák, a szerelem és házasság válságainak racionális megoldására).

6. MŰFAJI KÉRDÉSEK – ÖSSZEGZÉS

Az *Anna Kareninájával* Tolsztoj korábbi alkotásaihoz képest számtalan új mozzanatot és szerkezeti megoldást, szemléletbeli többletet hoz, az erkölcsiség, a morális kételyek mélyrétegeit boncolgatja. Talán ezért tartja fontosnak, hogy megnyilatkozzon írása műfajiságát illetően is, ezért nevezheti a művet „az első valódi regény”-ének. Ez – az első olvasásra meghökkentő – írói nézőpont a műfaj meghatározását illetően felkeltette James M. Holquist amerikai kutató figyelmét is, aki – egyik tanulmányában – azt a kérdést teszi föl és munkája címéül is adja: *Did Tolstoj Write Novels?* (Írt-e regényt/regényeket Tolsztoj?/Regényeket írt-e Tolsztoj?) Az író ugyanis többször kifejtette, hogy írásai, így a *Háború és béke* sem követi a nyugat-európai regények hagyományos szerkezeti-műfaji sztereotip elvárásait, elfogadott jellemző jegyeit. Ám az *Anna Karenináról* nem csupán maga a szerző állítja, hogy regény, hanem számtalan Tolsztoj-szakértő, kutató látja ugyanígy, fősorakozva Thomas Mann fentebb említett véleménye mellé, igazi nyugat-európai regénynek tartják.

A szóban forgó tolsztoji mű sokrétűségének bizonyosságául láthattuk azt a tényt, hogy a világirodalmi kánon tovább él, a bibliai-világirodalmi női karakterek társadalmakon, korokon túllépve alaptulajdonságaikat sokszínű változatokban megőrizve, újszerű vonásokkal gazdagodva meghatározó alakjai a művészi érdeklődésnek; a nemek együttélésének évszázadokon át ismétlődő kérdéseire a nők ezer alakban, „sokféle tükörben” megjelenve sokféle választ adnak.

---

²⁸ (Rougemont, 1998: 206.)

Anna Karenina sorsának vizsgálata kapcsán a bibliai nőképet is áttekintettem abból az aspektusból, hogy a szent könyvek milyen sorsot szánnak az erkölcsi törvény ellen a tolsztoji hősnőhöz hasonlóan vétő nőnek. Látjuk, hogy az Ószövetség – megkövez, az Újszövetség – megbocsát. Regényében Tolsztoj az újszövetségi Krisztus-magatartás követője. Nem csupán ez a regény a tanúság erre, hanem az ebben az évtizedben alkotott számos kisepikai írása, azok megválasztott mottója is erről győzi meg a kutatót. Az erkölcs és annak magatartásbeli megnyilvánulásai kardinális kérdést jelentenek Tolsztojnak. Szenved a bűn és következményeinek problematikájától. Számára a tényleges kérdés a bűn megjelenítése, ehhez „keres” magának karaktereket. A szóban forgó regény a házasság és a bűn problémája – családregegynek álcázva –, benne bűn – büntudat – büntetés – bűnhődés. Meg kell jegyeznünk, hogy a tényleges büntetést illetően a szent könyvektől kezdve az európai kánonból megemléltett műveken át egyik sem foglalkozik a házasság–bűn kérdéskörében a férfi szerepével, cselekedete következményével, az ő megbüntetésével. Európai kitekintésben a majdnem kortárs irodalomban is azt látjuk, hogy csak nőkről írják ezeket a műveket. Dolgozatom keretei nem teszik lehetővé az ilyen irányú részletes bemutatást, de gondolhatunk itt Flaubert *Bovarynéjára* vagy akár a századvég többször említett *Nórájára* Ibsentől. Később a tolsztoji nagyregény, a *Feltámadás* viszont központi kérdésévé teszi a kiszolgáltatott Katyusa Maszlova életét tönkretévő férfi bűnhődését, vezeklését, erkölcsi feltámadását!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ancient Marriage – Background Bible Study (Bible History)* <http://www.bible-history.com/bibles-tudy/marriage.html> 2013 (Megtekintés: 2021. 12. 02.)
- Bíró, Ágota (2003): *Női sorsok az irodalomban*. Iskolakultúra, 2003. 11.
- Bíró, Ágota (1991): A nő mint narrátor. A szerzőség problémája Mészöly Miklós „Az atléta halála” című regényében. *Iskolakultúra*, 11. 2001, 1, 23–29, 894. 511.
- Dukkon, Ágnes (1996): Lev Tolsztoj: Anna Karenina. *Huszonöt fontos orosz regény. Műelemzések* (Szerk.: Hetényi Zsuzsa). Lord Könyvkiadó, Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 72–87.
- Dukkon, Ágnes (2016): A kései Tolsztoj útkeresései és az óoroszl irodalmi hagyomány. *OMNIS AMOR INCIPIT AB ASPECTU: Köszöntő könyv Jászay László 65. születésnapjára* (Szerk. Janurik, Szabolcs; Palágyi, Angela; Pálosi, Ildikó), ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, Budapest, 51–59.
- Eichenbaum, B. M. (1974): *Az irodalmi elemzés*. Gondolat, Budapest.
- Ginzburg, Ligijja (1982): *A lélektani próza*. (Ford.: Sebes Katalin, Heuduska Dorottya.) Gondolat, Budapest.
- Hajnády, Zoltán (1987): *Lev Tolsztoj világa*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Hajnády, Zoltán (2006): Az érzékszervek irodalma. Az érzelm narratív kifejezési módjai: a látvány, a hang, a szag, az íz és a tapintás mint a lét iránt való érzékenység szimbólumai az orosz irodalomban. *A szavak érzéki csábítása. Narratív szövegvilágok a szenzualitástól a meta nyelvig*. Kossuth Egyetemi Kiadó–Debreceni Egyetem. Debrecen.
- Holquist, J. M. (1978): Did Tolstoj Write Novels? *American Contribution to the Eight International Congress of Slavists. Zagreb and Ljubljana. September 3–9, 1978*. Volume 2. Literature. (Ed. by Victor Terras). Slavica Publishers, Inc. Columbus, Ohio, 272–280.

- McLean, Hugh (2005): *A Woman's Place... The Young Tolstoy and the „Woman Question”*. University of California, Berkeley Word, Music, History. A Festschrift for Caryl Emerson. Part one. Stanford Slavic Studies. Volumes 29–30. Stanford, 355–369.
- Ibrányi, Ferenc (2011): *A megtorlás erénye*. www.katolikus.hu www.szepe.hu/irodalom/kedvenc/kc_073.html
- Karancsy László (1990): *Tolsztoj lélekábrázoló módszere*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Karssen, Gien (2012): *Nők a Bibliában*. Evangéliumi Kiadó. [Budapest. 2012.]
- Király Gyula (2006): Tolsztoj művészi gondolkodása és regényeinek narratív felépítése (Tolsztoj és Dosztojevskij, Tolsztoj és Shakespeare). *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe. I–II.* (Szerk. Kroó Katalin) Bölcsész Konzorcium, Budapest.
- Kosztolányi Dezső (2012): http://hu.wikisource.org/wiki/Lev_Tolsztoj Kategóriák: Kosztolányi Dezső *Esszék, tanulmányok*. Bácskai Hírlap, 1908. szeptember 13.
- Kosztolányi Dezső (1975): Lev Tolsztoj. Kosztolányi Dezső: *Ércnél maradóbb*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest.
- Költő és próféta. A magyar sajtó Tolsztojról.* (1978) (Vál., szerk. Osztovits Ágnes.) Magvető Kiadó, Budapest.
- Lev Tolsztoj művei 2.* (1965) Magyar Helikon, Budapest.
- Monter, B. H. (1978): Tolstoj's Path Towards Feminism. *American Contribution to the Eight International Congress of Slavists. Zagreb and Ljubljana. September 3–9, Volume 2. Literature.* Edited by Victor Terras. Slavica Publishers, Inc. Columbus, Ohio. 527.
- Rougemont, Denis de (1998): *A szerelem és a nyugati világ.* (Ford. Szoboszlai Margit.) Helikon Kiadó, Budapest.
- Sklovszkij, Viktor (1978): *Tolsztoj*. Progressz–Gondolat, Moszkva–Budapest.
- Szabó Miklós (2003): *Az orosz nevelés története 988–1917*. Akadémiai Kiadó, Pro Print, Budapest Csíkszereda.
- Szent Biblia azaz az Istennek Ó és Új testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár.* (1991) Magyar Biblia Tanács, Budapest.
- Téren, Gyöngyi (2006): L. N. Tolsztoj munkássága a folklór sajátos alkotásmódjának tükrében. *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe. I–II.* (Szerk. Kroó Katalin.) Bölcsész Konzorcium, Budapest.
- Tolsztoj, Lev (2012): *Anna Karenina* MEK (=Magyar Elektronikus Könyvtár) (Ford.: Németh László.)
- Troyat, Henry (1967): *Tolsztoj élete*. Gondolat, Budapest.
- Бугович, Валерия (2013): *Женское лицо в отражениях разных зеркал (Женские эпизодические образы и их роль в романе Л. Н. Толстого «Анна Каренина») [A nő arca sokféle tükörben (Női epizódfigurák és szerepük Lev Tolsztoj Anna Kareninájában)]*. Москва, Humanity Space. International Almanac. Volume 2, Nr 1, 86–106.
- Шкловский, Виктор (1963): *Лев Толстой*. Издательство «Молодая гвардия» Москва.
- Эйхенбаум, Б. М. (1968): *Молодой Толстой*. В. М. Эйхенбаум: *Der junge Tolstoj*. Nachdruck der Ausgabe Peterburg/Berlin 1922. Wilhelm Fink Verlag, München. Band 53.
- Эйхенбаум, Б. М. (1974): *Лев Толстой. Семидесятые годы.* «Художественная Литература». Ленинградское отделение. Ленинград.